

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.221.1(042.3)

Л.П. Брич

ЗНАЧЕННЯ ОЗНАК СКЛАДІВ ПРАВОПОРУШЕНЬ (ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХНЬОГО ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ) У РОЗМЕЖУВАННІ ВІДПОВІДНИХ ЮРИДИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Вказується на відмінність значення ознак складу злочину у розмежуванні від їх значення для кримінально-правової кваліфікації вчиненого. Аналізуються функції у розмежуванні, які можуть виконуватися лише ознаками, що є обов'язковими для того чи іншого складу злочину. Показана детермінованість цих функцій стітвідношенням між поняттями, що відображають відповідні ознаки, а останнього – об'єктивною суттінстю явищ, що позначаються відповідними поняттями.

Ключові слова: *спільні ознаки юридичних складів, розмежувальні ознаки складів злочинів, специфічні ознаки складів злочинів, додаткові ознаки складів злочинів.*

Постановка проблеми. Розмежування складів злочинів та відмежування їх від складів адміністративних правопорушень здійснюється за ознаками усіх їхніх елементів. Проте, не кожна ознака юридичного складу відіграє самостійну роль у розмежуванні складів злочинів чи відмежуванні їх від складів адміністративних правопорушень.

Варто ще раз підкреслити, що саме ознака складу злочину, а не склад злочину в цілому, чи елемент складу злочину, є критерієм розмежування*. Щодо певних складів злочинів таким критерієм може бути окрема якість, прояв змісту, тобто елемент цієї ознаки, наприклад, стан здоров'я, професійний, чи соціальний статус потерпілого. Адже, з точки зору формальної логіки ознака складу злочину – це поняття, яке, в свою чергу, також характеризується певними ознаками (рисами).

* Те саме стосується складів адміністративних правопорушень, їхніх елементів та ознак.

Критерієм розмежування може бути такий елемент ознаки складу злочину – риса (характеристика), котра є істотною ознакою певного явища, яка його ідентифікує, відрізняє від інших, говорячи мовою формальної логіки, є «конкретним поняттям – тим, яке відтворює певний предмет у його цілісності» [1, с. 34].

У кримінальному праві прийнято розрізняти певні прояви злочину на такі, що відповідають ознакам складу злочину, і ті, що не відображені серед ознак складу злочину. Це, зокрема, прояви злочину, що відображені будь-якою з факультативних ознак складу злочину, яка не включена в конкретну юридичну конструкцію як обов'язкова ознака. Проілюструвати це можна на прикладі шкоди, заподіяної злочинцем, яку в теорії кримінального права структурують, і лише як один з проявів такої шкоди виділяють наслідки, що є ознакою складу злочину [2, с. 134]. Наприклад, Н.Ф. Кузнецова виділяла злочинні наслідки як елемент складу злочину і злочинні наслідки, що винувано заподіяні суспільно небезпечними діями особи, і не є елементом складу злочину [3, с. 10, 14–15, 18–19]. Так само Я.М. Брайнін розрізняв поняття «наслідки злочину» та «злочинний результат» [4, с. 195–196]. Під останнім він розумів ті наслідки, які мають значення для наявності складу злочину. Для того, щоб позначити різні за своїм кримінально-правовим значенням прояви шкоди, заподіяної злочинцем, автори послуговувалися не єдиною термінологією. З цього приводу точаться дискусії [5, с. 12–25], але це питання знаходиться за межами предмета даного дослідження.

Для цілей цього дослідження важливо акцентувати, що в ході моделювання розмежування складів злочинів, яке здійснюється в процесі законотворення, і розмежування, яке здійснюється в ході тлумачення закону, йтися може лише про ознаки, що мають статус ознаки складу злочину, а в ході розмежування як етапу кримінально-правової кваліфікації – про ознаки злочину, що відповідають ознакам складу злочину.

Мета дослідження. Тоді потрібно з'ясувати конкретну роль елементів та ознак складу злочину в розмежуванні. З тих самих причин, що й склад злочину в цілому, окремі елементи складу злочину не виконують розмежувальної функції. Елементи відповідних складів злочинів відіграють у їхньому розмежуванні інформативно-пошукову роль. Г.В. Тімейко писав, що об'єктивна сторона складу злочину служить критерієм відмежування діяння від проступку [6, с. 18]. Проте, як приклади критеріїв відмежування цей вчений наводив саме ознаки

складу злочину. Тому є підстави припускати, що у наведеному висловлюванні Г.В. Тімейком допущена термінологічна неточність, а не вираження його принципової позиції щодо самостійної ролі елементів складу злочину в розмежуванні.

Стан дослідження. Дослідження ознак, як критеріїв розмежування, проводилось лише у працях Є.В. Фесенка [7, с. 112–114]. Цей вчений дав визначення відповідних ознак, класифікував їх, виділив такий критерій класифікації цих ознак, як функції в розмежуванні складів злочинів, що стало істотним внеском у розвиток теорії розмежування складів злочинів. Проте, з доцільністю виділених Є.В. Фесенком окремих критеріїв розмежування складів злочинів і здійсненої за ними класифікації ознак, погодитися складно.

До ролі ознак складу злочину в розмежуванні звертався російський вчений С.В. Расторопов, розглядаючи розмежування складів злочинів проти здоров'я людини [8, с. 358]. Він запропонував свій концептуальний підхід щодо розуміння системи цих ознак та їх класифікації. Проте, виділив ці ознаки не за їх функцією у розмежуванні складів злочинів, а за приналежністю до основних, привілейованих, кваліфікованих чи особливо кваліфікованих складів злочинів. Відповідно, ознаки, що розмежовують склади злочинів проти здоров'я людини, цей вчений поділив на загальні, окремі, одиничні. Запропонований С.В. Растороповим концептуальний підхід не дає можливості правильно визначити у конкретному випадку правозастосування, який зі складів злочинів зі спільними ознаками підлягає застосуванню. Цей підхід привів його автора до хибних висновків стосовно можливості тих чи інших ознак складу злочину виконувати розмежувальну функцію. Зокрема, він вважає «вік суб'єкта злочину» розмежувальною ознакою [8, с. 360–361].

Також дослідник твердить, що потерпілим від злочину, передбаченого ст. 118 КК РФ «Заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю через небережність», може бути будь-яка особа, крім вагітної жінки, чи хворого [8, с. 362]. Як було обґрунтовано автором цієї праці, вікова ознака загального суб'єкта злочину об'єктивно не має і не може мати розмежувальних властивостей [9, с. 208–218]. Адже зміст розмежувальної ознаки має бути таким, щоб склади злочинів можна було відрізнити як теоретично, так і практично, і, врешті-решт, у ході кримінально-правової кваліфікації вчиненого обрати зі складів злочинів, включених до версії кримінально-правової кваліфікації, той, котрий відповідає фактичним ознакам вчиненого діяння.

Виклад основних положень. Потрібно відрізнити значення ознак складу злочину у розмежуванні від їх значення для кримінально-правової кваліфікації вчиненого. Ця відмінність полягає в тому, що в першому випадку вони визначають можливість наявності чи відсутності того чи іншого складу злочину у вчиненому діянні, а в другому – уможливають вибір. У кримінально-правовій кваліфікації це виявляється в тому, що відсутність хоча б однієї з ознак, в тому числі тих, зміст яких є незмінним у кожному складі злочину, однозначно свідчить про відсутність певного складу злочину, але це автоматично не означає наявності іншого складу з групи складів злочинів зі спільними ознаками. Розмежування у правозастосуванні має місце там, де є версія кримінально-правової кваліфікації, котра включає кілька складів злочинів, а формування кількокомпонентної версії доцільне і можливе тоді, коли склади злочинів мають спільні ознаки.

Повертаючись до ролі ознаки складу злочину у розмежуванні, насамперед слід зазначити, що будь-яку значиму функцію можуть виконувати лише ознаки, які є обов'язковими для того чи іншого складу злочину. Як показує аналіз кримінально-правової літератури, це безспірне, на перший погляд, положення виявляється не таким імперативним для авторів, котрі досліджували конкретні склади злочинів. Так, у авторефераті однієї з дисертацій написано: «що факультативні ознаки об'єктивної сторони (спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя, засоби вчинення даного злочину) не впливають на його кваліфікацію, однак дозволяють відмежувати його від суміжних злочинів чи адміністративних деліктів» [10, с. 11]. Такий самий підхід продемонстровано автором праці, цитата з якої щойно наводилася, й стосовно таких ознак, як мотив та мета злочину [10, с. 12].

Заперечуючи наведеному твердженню, можна навести такі аргументи: по-перше, загальновідомо, що поділ ознак на обов'язкові та факультативні здійснюється лише стосовно абстрактного поняття складу злочину. Щодо конкретних складів всі ознаки, що названі у диспозиції відповідної статті (частини статті) Особливої частини КК, або, хоч прямо і не названі, але обов'язкова приналежність яких до того чи іншого складу злочину визначається сукупністю інших ознак відповідної юридичної конструкції, є обов'язковими. Факультативні ж ознаки, як ознаки, що позначають явища, взагалі-то притаманні злочину, але щодо яких законодавцем визначено, що їх наявність не має значення для ідентифікації того чи іншого злочину, не мають значення для кримінально-правової кваліфікації.

По-друге, щодо складу злочину, передбаченого ст. 247 КК України «Порушення законодавства про захист рослин», котрого стосувалася наведена цитата, перелічені в ній ознаки не є обов'язковими, тобто не мають значення для кваліфікації. Якщо певна ознака не має значення для кваліфікації, вона не може мати значення для розмежування. Адже не можна відрізнити одне явище від іншого за невластивими кожному з них ознаками. Але це правило не справджується у зворотному напрямку. Адже не всі ознаки, які мають значення для кримінально-правової кваліфікації, є значимими й для розмежування складів злочинів.

Таким чином, теоретичний поділ ознак на обов'язкові і факультативні не позначається на їхніх функціях у розмежуванні – як і у кримінально-правовій кваліфікації, факультативні ознаки не враховуються у розмежуванні складів злочинів. Надання законодавцем обов'язкового статусу ознакам (які щодо загального поняття складу злочину вважаються факультативними) шляхом включення такої ознаки у конструкцію конкретного складу злочину, призводить до уточнення, конкретизації відповідного поняття про юридичний склад, за умови, що відповідна ознака не є криміноутворюючою, тобто не є ознакою, що лежить в основі криміналізації діяння. Тобто в більшості випадків, включення до конструкції конкретного складу злочину ознаки, котра щодо загального поняття складу злочину входить в категорію факультативних, як правило, приводить до виникнення співвідношення між відповідними складами злочинів, як філософських категорій «загальне і особливе». Норма, що містить склад злочину, адекватний категорії «особливе», є спеціальною. Проте, це визначається, не походженням такої ознаки з факультативних ознак, а логічним відношенням між поняттями про відповідні ознаки юридичних складів.

Ознака складу злочину з точки зору формальної логіки – це поняття, яке має зміст і обсяг. Це явище, яке характеризується співвідношенням таких категорій діалектики, як зміст і форма. Самостійну роль у розмежуванні законодавець покладає і на зміст, і на окремі його складові, а також як на зовнішню форму в цілому, так і на окремі складові внутрішньої форми. Наскільки виправданий такий стан речей, який навряд чи є продуманою, свідомою позицією законодавця, скоріш за все, «так вийшло», в ході перманентного «вдосконалення» чинного кримінального закону, буде показано в структурних частинах цієї праці, де досліджується роль у розмежуванні конкретних ознак.

Роль у розмежуванні складів злочинів, чи то цілісних ознак складу злочину, чи тих елементів, що є частиною змісту ознаки складу злочину, полягає у їхніх функціях. Ознаки складу злочину можуть виконувати у розмежуванні складів злочинів різні функції. Ці функції детерміновані співвідношенням між поняттями, що відображають відповідні ознаки. Тому функції однієї й тієї самої ознаки можуть різнитися у кожному зі співвідношень з різними складами злочинів.

На вид логічного відношення між поняттями, відображуваними відповідними ознаками, впливають властивості самої ознаки складу злочину. Останнє виявляється у тому, яке явище реальної дійсності вона позначає*. Саме від об'єктивної суті цього явища залежить і зміст та обсяг поняття, що відображає відповідну ознаку, і тип логічного відношення між поняттями про них, і місце кожної конкретної ознаки в системі ознак складу злочину, а звідси й атрибутивність відповідної ознаки до об'єктивних чи суб'єктивних ознак складу злочину, й врешті-решт та функція, яку виконує пара (група) відповідних ознак у розмежуванні складів злочинів (*causa causae est causa causati* [причина причини є причиною результату]). Приналежність же ознак до об'єктивних чи суб'єктивних характеристик складу стосовно їхньої ролі у розмежуванні суміжних складів злочинів має багатолікий прояви. Зокрема, пара ознак, одна з яких належить до об'єктивних ознак складу злочину, а інша – до суб'єктивних, не може бути ні спільною, ні розмежувальною у співвідношенні між цими складами злочинів. Крім того, ця приналежність визначає пріоритетність відповідної ознаки у розмежуванні. Так, якщо склади злочинів відрізняються за якоюсь з об'єктивних ознак складу злочину та за якоюсь із його суб'єктивних ознак, то першочергово розмежування буде здійснюватись за об'єктивною ознакою. Звертатися до суб'єктивних ознак як до розмежувальних уже немає сенсу, хоча б виходячи з економії часу. Адже для розмежування суміжних складів злочинів достатньо встановити хоча б одну пару розмежувальних ознак. А встановлювати відмінність у змісті ознак об'єктивної сторони складу злочину через їхню більшу очевидність легше і надійніше порівняно з ознаками суб'єктивної

* Перебування понять у певних логічних відношеннях одне з одним у формальній логіці обґрунтовують тим, що предмети світу, відображувані цими поняттями, перебувають один з одним у взаємозв'язку та взаємообумовленості (Гетманова А.Д. Логика: для педагогических учебных заведений. – М.: Новая школа, 1995. – 416 с. – С. 30).

сторони. Якщо ж розмежувальною ознакою є суспільно небезпечне діяння, то цього достатньо і звертатися до суспільно небезпечних наслідків, навіть і тим більше, якщо вони істотно відрізняються за змістом, у більшості випадків недоцільно.

Таким чином, значення ознак складу злочину в розмежуванні складів злочинів зводиться до їхніх функцій у цьому процесі, які визначаються логічним відношенням між поняттями про ці ознаки, і від котрих, своєю чергою, залежить тип та вид співвідношення складів злочинів, що підлягають розмежуванню.

Ознаками складів злочинів, що є спільними повністю, чи носіями спільності, тобто такими, що включають спільний елемент лише як частину свого змісту, незалежно від типу співвідношення між складами злочинів, можуть бути лише ті, що відображені поняттями: по-перше, порівнюваними, по-друге, сумісними. Вид сумісності між відповідними поняттями (рівнозначності, перехрещення, чи підпорядкування) [11, с. 33] має значення, по-перше, у визначенні функції, виконуваної в розмежуванні, ознакою, що включає носія спільності; по-друге, у встановленні типу співвідношення між складами злочинів з такими ознаками.

Якщо між поняттями про певну ознаку складу злочину існує логічне відношення рівнозначності, то такі ознаки є спільними в повному обсязі. Вони можуть бути властиві будь-якому типу співвідношення складів злочинів.

Якщо між поняттями про певну ознаку складу злочину існує логічне відношення перехрещення, то такі ознаки є спільними лише в частині, тобто в тих їхніх елементах, між якими існує відношення рівнозначності. Тоді кожна така ознака – носій спільного елемента – може поєднувати в собі функції спільної та спеціальної ознак. Між складами злочинів, що вміщують такі ознаки, неможливим є співвідношення, як загального і спеціального, як частини і цілого, а також тотожності (коли має місце колізія). Аналізоване логічне відношення між ознаками потенційно можливістю співвідношення складів злочинів, що вміщують такі ознаки, як кількох спеціальних, а також як суміжних. Який із двох названих тип та вид співвідношення матиме місце, визначається логічним відношенням між іншими ознаками відповідних юридичних конструкцій, за якими відрізняються склади злочинів.

Відношення підпорядкування (субординації) між ознаками юридичних складів – носіями спільного елемента – означає, що спіль-

ним елементом між ними є підпорядкована ознака повністю, і лише частина підпорядковуючої ознаки. Відповідно, підпорядковуюча ознака може поєднувати в собі функції спільної ознаки в частині спільного елемента і додаткової – в іншій частині. Таке відношення унеможливає логічне відношення перехрещення між поняттями, що відображують склади злочинів зі спільними ознаками, а значить і конкуренцію кримінально-правових норм, що передбачають такі склади злочинів, як кількох спеціальних. Вказане відношення підпорядкування також унеможливає логічне відношення тотожності (яке є передумовою колізії норм) між поняттями, що відображують склади злочинів зі спільними ознаками, один з яких містить підпорядковану, інший – підпорядковуючу ознаку. Можна виділити три види тотожних (однакових) за змістом ознак складів злочинів: загальні, родові, спільні. Кожен з цих видів однакових за змістом ознак не відрізняються один від одного за ступенем подібності між ними. Вони є відмінними за ступенем визначення ними подібності складів злочинів: загального, родового і видового рівнів, і таким чином за їхніми функціями у розмежуванні.

Можна виділити три види тотожних (однакових) за змістом ознак складів злочинів: загальні, родові, спільні. Кожен з цих видів однакових за змістом ознак не відрізняються один від одного за ступенем подібності між ними. Вони є відмінними за ступенем визначення ними подібності складів злочинів: загального, родового і видового рівнів, і таким чином за їхніми функціями у розмежуванні.

Оскільки спільні ознаки (що визначають видовий рівень подібності складів злочинів) це лише один з трьох видів тотожних за змістом ознак, то їх потрібно відрізнити від інших за ступенем визначення ними подібності складів злочинів видів тотожних за змістом ознак складу: загальних та родових. Навіть однойменні, тотожні за змістом ознаки можуть не визначати такого співвідношення складів злочинів, котре тягне потребу в їх розмежуванні. Тому що вони, будучи властивими всім, без винятку, складам злочинів, не можуть бути критерієм, за яким виділяється окрема група подібних явищ. Тобто, ці ознаки не обмежують кола складів злочинів, що можуть бути включені у версію кримінально-правової кваліфікації, а тому підлягають розмежуванню. Такі ознаки як загальний об'єкт складу злочину, наявність причинового зв'язку в матеріальних складах, ознаки загального суб'єкта злочину, вина є однаковими для всіх, без винятку, складів злочинів. Саме їх пропонується називати загальними ознаками. Слова: загальний і спільний – синоніми. Слово «загальний» має ширше

значення. Це однаковий для всіх чи більшості явищ [12, с. 52]. Але слово «спільний» має такий відтінок свого значення, якого не має слово «загальний»: «той самий для одного й іншого (інших), який стосується одного й іншого (інших) [13, с. 328]. Тобто слово «спільний» означає однаковий для певного, обмеженого кола явищ. За своїм етимологічним значенням воно найкраще підходить для позначення ознак, що мають однаковий зміст у парі чи групі складів злочинів.

Загальні ознаки є фундаментальними ознаками складу злочину. Без їх наявності діяння не може бути кваліфіковане як злочин безвідносно до виду цього злочину. На відміну від спільних, властивих окремому, обмеженому колу явищ, загальні ознаки характерні для всіх явищ певного класу. Їх наявність не тягне такого ступеня подібності складів злочинів, котрий би викликав необхідність встановлювати різницю між конкретними складами. Формальна риса цих ознак складу злочину полягає в тому, що вони не закріплені у статтях (частинах статей) Особливої частини КК. Їхня обов'язкова приналежність до складу злочину впливає зі змісту статтей Загальної частини КК. Про обов'язкову ж приналежність до конкретного складу злочину тих ознак, які пропонується відносити до категорії спільних, свідчить те, що вони або прямо названі у статті (частині статті) Особливої частини КК, або, якщо на них немає прямої вказівки у диспозиції відповідної статті, то їх обов'язковість впливає зі змісту інших ознак саме цього складу злочину.

Ще одна група однакових за змістом ознак складів злочинів, котрі не можна віднести ні до тих, що були в цій праці названі загальними, ні до спільних ознак – родові ознаки. Такі ознаки, зміст яких однаковий для певної досить великої групи складів злочинів, але котрі не визначають того ступеня їх подібності, що тягне потребу розрізняти конкретні складів злочинів один з одним, можна назвати родовими. Аналіз конкретних складів злочинів показує, що такими ознаками можуть бути не будь-які ознаки складу злочину, а лише ті, що мають незначну варіативність у кримінальному праві, наприклад, форми вини, родовий об'єкт складу злочину. Завдяки цьому вони не визначають особливостей конкретного складу злочину. Останнє і є відмітною рисою родових ознак. Зокрема, прямий умисел – ознака, властива для всіх злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Тому сама по собі ця ознака не визначає ні кола суміжних складів злочинів, ні кола тих, що передбачені потенційно конкуруючими нормами. Значення родових ознак для розмежування, якщо вони є єдиними

ознаками, зміст яких збігається у певній групі складів злочинів, – нейтральне. Але, якщо у складах злочинів збігаються за змістом ще й інші ознаки складу, то родові ознаки переходять у категорію спільних, бо тоді їхня тотожність ще більше зближує склади злочинів. Особливо наочним це зближення є у разі збіжності в різних складах злочинів суспільно небезпечного діяння.

Таким чином, з усіх видів тотожних за змістом ознак лише спільні ознаки є тими, наявність яких призводить до такого ступеня подібності складів злочинів, що їх містять, який і викликає потребу в розмежуванні цих складів злочинів.

Відмінність того чи іншого складу злочину від інших складів злочинів і складів правопорушень виражають інші за функціями ознаки. «Ознаки, що не збігаються за змістом (за якими відрізняються склади злочинів)», є родовим поняттям. Їх різновидами є: розмежувальні ознаки, спеціальні (специфічні) ознаки, додаткові ознаки. Відрізняються вони за видом логічного відношення в межах групи кореспондуючих ознак.

Розмежувальними ознаками складів злочинів можуть бути лише ті, що відображені, по-перше, порівнюваними поняттями, по-друге несумісними поняттями. Саме логічне відношення несумісності обумовлює розмежувальну функцію відповідних ознак. Саме воно визначає співвідношення суміжних складів злочинів і його домінуючий характер в ієрархії типів співвідношення між складами злочинів зі спільними ознаками. Воно ж призводить до того, що ознаки складу злочину не бувають розмежувальними в частині. З трьох відомих видів логічного відношення несумісності: супідрядності (координації), протилежності (контрарності), суперечності (контрадикторності) [11, с. 35] розмежувальним ознакам можуть бути властиві два останні з наведених. Саме ці види логічного відношення несумісності понять про ознаки спричиняють несумісність (диз'юнкцію) понять про склади злочинів, що включають відповідні ознаки.

Сама функція розмежувальних ознак вимагає, щоб співвідношення диз'юнкції між ними було очевидним. Це тягне необхідність формулювати розмежувальні ознаки у законодавчому матеріалі за допомогою формально-визначених, а не оціночних понять.

Вказівка на бланкетність відповідних ознак допустима лише в окремих випадках за умови забезпечення в законодавстві, до якого відсилає така вказівка, очевидного співвідношення диз'юнкції між відповідними поняттями.

Спеціальною ознакою складу злочину може бути та, котра перебуває у логічному відношенні сумісності такого виду, як підпорядкування, з відповідною ознакою з іншого складу злочину. В цьому родовидовому підпорядкуванні спеціальна ознака є видом. Вона утворюється шляхом обмеження родового поняття, що відображає відповідну ознаку з іншого складу злочину. Таке співвідношення ознак характерне для складів злочинів, що співвідносяться як спеціальний і загальний. Проте, виходячи з ієрархії типів співвідношення складів злочинів зі спільними ознаками, наявність розглядуваного співвідношення ознак не є перешкодою для встановлення між відповідними складами злочинів інших типів (видів) співвідношення, що домінують над ним в цій ієрархії.

Можливим є зосередження у конструкції одного складу злочину кількох ознак, для яких властивими є різні логічні відношення з кореспондуючими їм ознаками з іншого складу злочину. Відповідно, ці ознаки потенційно можуть набувати функцій, властивих для різних типів співвідношення між складами злочинів зі спільними ознаками. В такому разі у співвідношенні між певними складами злочинів виникає потреба визначити пріоритетність функції відповідної ознаки, яку визначає певне об'єктивно пріоритетне логічне відношення між поняттями про ці ознаки.

Таким чином, ознаки складу злочину виконують у розмежуванні такі функції: спільних (властиві для всіх типів і видів співвідношення складів злочинів); розмежувальних (для суміжних складів злочинів); додаткових (у співвідношенні складів злочинів, як частини і цілого), як специфічні (у співвідношенні складів злочинів як загального і спеціального); специфічних (у співвідношенні кількох спеціальних складів злочинів), додаткових (у співвідношенні складів злочинів як частини і цілого). Можливим є зосередження у конструкції одного складу злочину ознак, котрі потенційно можуть набувати функцій, властиві для різних типів співвідношення між складами злочинів зі спільними ознаками. В такому разі у співвідношенні між певними складами злочинів виникає потреба визначити пріоритетність функції відповідної ознаки, в основі якої лежить логічне відношення між поняттями.

Оскільки з'ясування змісту ознак складу злочину є невід'ємним атрибутом розмежування, що здійснюється в ході тлумачення закону, та того розмежування, що відбувається в процесі кримінально-правової кваліфікації, то опосередковане (допоміжне) значення ознак

складу злочину в розмежуванні має ще й той аспект, що аналіз одних ознак дає змогу встановити зміст інших ознак складу злочину, що не названі або нечітко сформульовані у диспозиції кримінально-правової норми. Але й тут значення різних ознак складу злочину є нерівноцінним. Зокрема, відомий зміст таких ознак суб'єктивної сторони складу злочину, як форма вини, жодним чином не сприяє виявленню змісту об'єктивних ознак складу конкретного складу злочину. Не однаковою є й придатність в цьому аспекті ознак складу злочину і ознак злочину. Наприклад, непряме значення родового та безпосереднього об'єктів, як ознаки складу злочину, у розмежуванні складів злочинів може виявлятися в тому, що часто теоретичний аналіз родового чи(та) безпосереднього об'єкта того чи іншого складу злочину, на що вказує розташування відповідної статті в системі Особливої частини КК, дає можливість встановити зміст інших (невдало сформульованих) ознак складу злочину. Спроби ж через об'єкт, як ознаку злочину, вчиненого у реальній дійсності, визначити сутність інших ознак цього злочину є безрезультатними. У жодній з вивчених мною кримінальних справ ні суди, ні органи досудового слідства не вдавалися у визначення об'єкта вчиненого злочину, і тим більше, не робили спроби шляхом аналізу об'єкта з'ясувати чи виявити наявність і зміст інших ознак злочину. Проте, на запитання анкети: «Чи можливо, на Вашу думку, відрізнити вчинені злочини за їх об'єктом» більшість респондентів суддів (50,5% із 184 опитаних суддів), відповіли що це можливо, 5,4% обрали негативну відповідь, 11,4% – важко відповісти, решта не дали ніякої відповіді на запитання.

Аналіз же інших явних (очевидних) фактичних ознак вчиненого злочину уможливило виявити приховані характеристики злочину. Так, у п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» сказано: «Питання про умисел необхідно вирішувати виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння...». Щоправда, це мало допомагає судам у встановленні істини в кримінальній справі. Трапляються такі одіозні випадки кваліфікації злочинів. Здійснене автором цих рядків узагальнення матеріалів судової практики показує, що у 95% випадків, коли винний діяв з неконкретизованим непрямим умислом, у разі настання смерті потерпілого, вчинене кваліфікувалось судами неправильно: або як вбивство через необережність [14], або як умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого [15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23]. В багатьох з цих випадків мала місце

неправильна перекваліфікація судом правильної кваліфікації, здійсненої органами досудового слідства [17]. Неправильне розмежування складів злочинів, що обумовлене ігноруванням такого відомого теорії кримінального права виду умислу, як неконкретизований, який може бути як прямим, так і непрямим, має місце і в практиці суду касаційної інстанції, що призводило до відкриття провадження про перегляд справ Верховним Судом України в порядку ст. 40012 КПК України [22; 23; 24].

Мною виявлено лише поодинокі випадки, коли суди всіх інстанцій за наявності у вчиненому непрямого неконкретизованого умислу правильно кваліфікували вчинене як умисне вбивство за ч. 1 ст. 115 КК України [25; 26; 27; 28]. Також правильною є кваліфікація заподіяння тяжкого тілесного ушкодження за наявності неконкретизованого умислу здійснена Галицьким районним судом м. Львова [29].

І навпаки, вбивство через необережність отримує кримінально-правову оцінку, як умисне. Незаконним і жорстко несправедливим є засудження громадянки Р.М. за ч. 1 ст. 115 КК України. В цьому випадку як умисне вбивство суд оцінив нанесення потерпілому трьох ударів ножом у праву ногу, один з яких був спрямований у верхню частину стегна, яким була поранена стегнова вена. В результаті цього поранення виникла об'ємна зовнішня кровотеча, яка призвела до гострої втрати крові, внаслідок якої потерпілий помер [30]. Прикметно, що засуджена особа не мала медичної освіти, й відповідно не володіла дуже вже специфічними знаннями про розташування і роль в організмі людини великої стегнової вени. Принаймні, у справі не доведено протилежне. А тому, на мою думку, суд безпідставно оцінив діяння засудженої, як умисне. Наведені приклади укріплюють враження, що в судовій практиці сучасного періоду відсутні будь-які позитивні або негативні тенденції. У судовій практиці навіть з однієї категорії справ з одного й того ж питання і навіть в одному й тому самому регіоні немає єдності, панує різнобій.

Висновки. Однією з ключових позицій цієї праці є те, що і розмежування складів злочинів, і відмежування складів злочинів від складів адміністративних правопорушень підпорядковується однаковою закономірністю. Так само, описані вище прояви і характеристики значення ознак складу злочину в розмежуванні складів злочинів можна поширити на роль ознак складу злочину та складу адміністративного правопорушення у відмежуванні складів злочинів від складів адміністративних правопорушень.

Таким чином, показано, що значення ознак складу злочину в розмежуванні обумовлено функціями відповідних ознак. Ці функції визначають тип та вид співвідношення між складами злочинів зі спільними ознаками, і, своєю чергою, залежать від логічного відношення між поняттями, що відображають ці ознаки. Тому одні й ті самі ознаки щодо різних складів злочинів можуть відігравати не однакову роль. А в основі розмежування складів злочинів лежить логічне відношення між поняттями про кореспондуючі ознаки юридичних складів. Наведене повною мірою стосується як розмежування складів злочинів зі спільними ознаками, так і відмежування складів злочинів від складів адміністративних правопорушень, що мають з ними спільні ознаки.

1. Жеребкін В.Є. Логіка: підручник / В.Є. Жеребкін. – 7-ме вид., стер. – К.: Т-во «Знання»; КОО, 2004. – 255 с.

2. Золотарьов А.І. Звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання та його відбування за злочини у сфері господарської діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / А.І. Золотарьов. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2007.

3. Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности / Н.Ф. Кузнецова. – М.: Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1958.

4. Брайнин Я.М. Уголовный закон и его применение / Я.М. Брайнин. – М.: Юридическая литература, 1967.

5. Берзін П.С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення / П.С. Берзін. – К.: Дакор, 2009. – 736 с.

6. Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г.В. Тимейко. – Ростов н/Д, 1977. – 215 с.

7. Фесенко Є.В. Специфічні ознаки суміжних складів злочинів / Є.В. Фесенко // Сучасні проблеми держави та права. – 1990. – С. 112–114.

8. Расторопов С.В. Уголовно-правовая охрана здоровья человека от преступных посягательств: монография. – 2-е изд., перераб. и доп. / С.В. Расторопов. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – 489 с.

9. Брич Л.П. Значення ознак суб'єкта для розмежування складів злочинів / Л.П. Брич // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – Львів, 2006. – Вип. 3. – С. 208–218.

10. Зражевський О.В. Кримінально-правова характеристика порушення законодавства про захист рослин / О.В. Зражевський. – К.: Київський Національний університет внутрішніх справ, 2010. – 19 с.

11. Кириллов В.И. Логика: учеб. для юридич. вузов и фак. ун-тов / В.И. Кириллов, А.А. Старченко. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1987. – 271 с.

12. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. – Т. 2. – К.: Аконіт, 2000. – 911 с.

13. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. – Т. 4. – К.: Аконіт, 2000. – 941 с.

14. Вирок Ямпільського районного суду Вінницької області від 24 січня 2007 р. Справа №1-21/2007 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень України / офіційний веб-сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: reyestr.court.gov.ua/Review/453814;

15. Вирок Міжгірського районного суду Закарпатської області від 30 жовтня 2002 р. Справа №1-130/2002 / Архів Міжгірського районного суду Закарпатської області. 2002 р.

16. Вирок Золочівського районного суду Львівської області від 28 лютого 2011 р. Справа №1-14/2011 р. / Архів Золочівського районного суду Львівської області. 2011 р.

17. Вирок Яворівського районного суду Львівської області від 3 червня 2011 р. Справа №1-50/2011 р. / Архів Яворівського районного суду Львівської області. 2011 р.

18. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 9 грудня 2008 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень України / офіційний веб-сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: reyestr.court.gov.ua/Review/2825141.

19. Вирок Десянського районного суду м. Чернігова від 21 березня 2011 р. Справа №1/2506/15/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень України / офіційний веб-сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: reyestr.court.gov.ua/Review/14394291.

20. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Чернігівської області від 14 жовтня 2011 р. Справа №11-410/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень України / офіційний веб-сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: reyestr.court.gov.ua/Review/20100847.

21. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 10 травня 2012 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень України / офіційний веб-сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: reyestr.court.gov.ua/Review/24236823.

22. Постанова судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 18 жовтня 2012 р. Справа №5-18кс12 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scourt.gov.ua.

23. Постанова судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 1 листопада 2012 р. Справа №5-20кс12 // Офіційний веб-сайт

Верховного Суду України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scourt.gov.ua.

24. Ухвала судді Верховного Суду України Г.В. Канигіної від 15 листопада 2012 р. Справа №5-25к-12 (Відповідно до листа заступника голови Науково-консультативної ради при Верховному Суді України вих. № 226-3146/0/8 від 19.11.2012 матеріали були надіслані членам Науково-консультативної ради при Верховному Суді України для дачі висновку).

25. Приговор коллегії судей судової палати по уголовным делам Апелляционного суда Автономной Республики Крым от 3 сентября 2010 г. (матеріали були надіслані членам Науково-консультативної ради при Верховному Суді України для дачі висновку).

26. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 20 січня 2011 р. Справа №05-4034к10 (матеріали були надіслані членам Науково-консультативної ради при Верховному Суді України для дачі висновку).

27. Вирок апеляційного суду Кіровоградської області від 4 грудня 2008 р. – посилання у: постанова Верховного Суду України від 18 жовтня 2012 р. Справа №5-18кк12 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scourt.gov.ua.

28. Вирок Краснолиманського районного суду Донецької області від 10 грудня 2008 р. – посилання у: постанова судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 1 листопада 2012 р. Справа №5-20кк12 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scourt.gov.ua.

29. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 2005 р. Справа №1-133 2005 р. / Архів Галицького районного суду м. Львова. 2005 р.

30. Вирок Радехівського районного суду Львівської області від 30 червня 2011 р. Справа №1-169/2010 р. / Архів Радехівського районного суду Львівської області. 2011 р.

Брыч Л.П. Значение признаков составов правонарушений (в зависимости от их функционального назначения) в разграничении соответствующих юридических конструкций.

Указывается на отличия в значении признаков состава преступления от их значения для уголовно-правовой квалификации содеянного. Анализируются функции в разграничении, которые могут выполняться лишь признаками, обязательными для того либо иного состава преступления. Показана детерминированность этих функций соотношением между понятиями, отображающими соответствующие признаки, а последнего – объективной сущностью явлений, обозначаемых этими понятиями.

Ключевые слова: *совместные признаки юридических составов, разграничительные признаки составов преступлений, специфические признаки составов преступлений, дополнительные признаки составов преступлений.*

Brych L.P. The value of elements of offenses (depending on their functional purpose) in distinguishing between appropriate legal constructions.

The difference value of elements of offenses in differentiating their importance for criminal-legal qualification of the committed is specified. It's analyzed the differentiation functions can be fulfilled only by elements which are obligatory for that or other crime. Determination of these functions is shown by the correlation between concepts which reflect corresponding elements, and the last – by the objective essence of phenomena that are indicated by the relevant concepts.

Key words: *common elements of crime, distinguished elements of crime, specific elements of crime, additional elements of crime.*

Стаття надійшла 20 лютого 2013 р.

УДК 343.982(343.35)

**В.І. Василичук,
В.Р. Сливенко**

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИНІВ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

Розкриваються питання стосовно правового статусу суб'єктів профілактики злочинів у бюджетній сфері, а також надається пропозиція щодо їх удосконалення.

Ключові слова: *правовий статус, злочини, бюджетна сфера, профілактика.*

Постановка проблеми. Прийняті вищими органами законодавчої і виконавчої влади України організаційні, правові й інші заходи щодо посилення протидії злочинам у бюджетній сфері деякою мірою вплинули на зміцнення режиму економії бюджетних коштів і зменшення кількості порушень бюджетної дисципліни.

Останні роки засвідчили тенденцію до зменшення удвічі загальних обсягів утрат бюджетних ресурсів, що є результатом посилення державного регулювання у сфері бюджетних відносин, зокрема, заборона проведення безготівкових форм розрахунків, переведення на казначейське обслуговування видатків державного бюджету, посилення державного фінансового контролю. Але рівень правопорушень у бюджетній сфері залишається значним.